

УДК 631.15 (477.87)

ОСОБЛИВОСТІ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В ГОСПОДАРСТВАХ ЗАКАРПАТТЯ

Газуда Л. М., Газуда М. В.

Проаналізовано особливості виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в пост-реформованих аграрних господарствах Закарпатської області. Наголошено на ролі аграрної та земельної реформ у справі забезпечення продовольчої безпеки регіону та нарощування споживання основних продуктів харчування.

Ключові слова: рівень виробництва продукції сільського господарства, споживання продуктів харчування, інтенсифікація господарювання.

ВСТУП

За роки незалежності, незважаючи на певні реформаційні заходи, в сільському господарстві

України склалася стала тенденція до зниження обсягів виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва. Зокрема, в 1996-2000 рр. аграрна сфера з прибуткової перетворилася у збиткову, що свідчить про поглиблення розбалансованості сільського господарства України. Не відповідає виробничо-господарським вимогам і формування складових аграрного ресурсного потенціалу.

Газуда Леся Михайлівна, к.е.н., старший викладач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу УжНУ
Газуда Михайло Васильович, пошукувач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу УжНУ

За останні роки при певних здобутках аграрного сектору країни повільно зростають обсяги виробництва аграрної сировини й продуктів харчування, що негативно впливає на рівень продовольчої безпеки держави. В галузі допущено старіння матеріально-технічної бази, низькими темпами здійснюються процеси її відтворення та оновлення, різко зменшилися обсяги поставок селу мінеральних добрив, засобів захисту рослин і тварин, існує значний диспаритет цін і нееквівалентний обмін між сільським господарством і промисловістю. Руйнування мережі підприємств та організацій соціальної інфраструктури, зниження реальних доходів сільських жителів, низький рівень їх соціального забезпечення призводять до погіршення умов життя населення, загострення демографічної ситуації. Названі негативні тенденції не сприяють нарощуванню виробництва сільськогосподарської продукції та підвищенню рівня продовольчої безпеки країни.

Дослідженню різних аспектів діяльності АПК, становленню нових організаційно-правових форм в аграрному секторі, вирішенню проблем виробництва сільськогосподарської продукції та зміцненню продовольчої безпеки країни присвятили свої праці такі відомі вітчизняні вчені, як В.Г.Андрійчук, П.П.Борщевський, О.А.Бугуцький, П.І.Гайдучський, М.А.Лендел, І.І.Лукинов, М.Й.Малік, О.М.Онищенко, П.Т.Саблук, В.П.Ситник, В.М.Трегубчук, А.Е.Юзефович, В.В.Юрчишин та ряд інших.

В той же час, у зв'язку з затяжною кризовою ситуацією в агропромисловому комплексі країни, існує об'єктивна необхідність у поглибленні комплексного дослідження економічних, організаційних і соціальних перетворень у національному АПК, вияв-

лення тенденцій і факторів ефективного розвитку нових форм господарювання, можливостей нарощування виробництва продукції сільського господарства, зокрема на рівні окремо взятого регіону. Стаття складатиметься зі вступу, двох розділів, висновків і переліку використаних джерел. В першому розділі проаналізовано виробництво продукції сільського господарства в Закарпатській області. Наведено порівняльну динаміку виробництва валової продукції по чотирьох областях Західного регіону та України. В другому розділі обґрунтовано рівень виробництва та споживання продуктів харчування.

1 АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В ОБЛАСТІ

Відомо, що узагальнюючим показником розвитку сільськогосподарського виробництва є ріст об'єму валової продукції у вартісному вираженні в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Цей показник характеризує продуктивність і економічну ефективність використання аграрного ресурсного потенціалу та рівень інтенсивності сільськогосподарського виробництва. Слід додати, що розрахунок показника валової продукції сільськогосподарського виробництва було започатковано в порівняльних цінах 1965 року. Аналіз свідчить, що в попередні десятиріччя (1960-1980 рр.) господарства індивідуального сектору області виробляли сільськогосподарської валової продукції в 1,4-1,6 разу більше, ніж колгоспи і радгоспи. Особливо помітне нарощування виробництва валової продукції тваринництва. Контрастним є цей показник і в 90-і роки (табл. 1).

Таблиця 1 Виробництво валової продукції сільського господарства за категоріями господарств у Закарпатській області*

(у порівняльних цінах 2000р., тис.грн.)

	1990	1995	2000	2001	2002	2002 в % до 1990р.	Питома вага сектора в загальному обсязі, %	
							2001	2002
Валова продукція всіх категорій господарств всього:	1573,9	1251,9	1223,9	1341,6	1379,7	87,7	x	x
в тому числі:								
рослинництва	745,1	592,8	591,2	633,8	622,4	83,5	x	x
тваринництва	828,8	659,1	632,7	707,8	717,3	86,5	x	x
Валова продукція сільськогосподарських підприємств, всього:	708,4	203,8	75,1	85,3	90,7	12,8	6,4	6,6
в тому числі:								
рослинництва	358,9	116,4	54,2	66,3	65,5	18,2	10,5	10,5
тваринництва	349,5	87,4	20,9	19,0	25,2	7,2	2,7	3,5
Валова продукція господарств населення, всього:	865,5	1048,1	1148,8	1256,3	1289,0	148,9	93,6	93,4
в тому числі:								
рослинництва	386,2	476,4	537,0	567,5	569,9	147,5	89,5	91,6
тваринництва	479,3	571,7	611,8	688,8	692,1	144,4	97,3	96,5

* Джерела: [14, с.7: 2, с.17-18].

Як свідчать дані таблиці, значного спаду виробництва валової продукції зазнали господарства суспільного сектору, її виробництво в 2002 році становило 6,6% загального показника всіх категорій господарств, а продукції тваринництва лише 3,5%. Господарства ж приватного сектору впродовж аналізованих років нарощували виробництво валової сільськогосподарської продукції. Так, якщо в 1990 році питома вага цих господарств у загальній масі валової продукції складала 55,0%, то вже в 2001 та 2002 рр. відповідно – 93,6% та 93,4%. Ще вагомішими були показники виробництва тваринницької продукції – 97,3% та 96,5% загальної кількості.

Помітно відрізняються якісні показники господарювання. В 2002 році господарства суспільного сектору в розрахунку на 1 гектар сільгоспугідь виробили валової сільськогосподарської продукції на суму 0,9 тис.грн., а господарства приватного сектору – на 4,3 тис.грн. В цілому господарствами всіх категорій виробництво валової продукції в Закарпатті за 2002 року становило лише 87,7% до рівня 1990 року. При цьому підприємства суспільного сектора виробили всієї валової проду-

кції, рослинництва і тваринництва відповідно до 12,8 і 18,2 і 7,2% базового рівня.

За останні роки стабілізація приросту обсягів валової продукції сільського господарства в індивідуальному секторі в порівнянні з 1990 роком сприяла створенню основи для підвищення матеріального добробуту сільських жителів, зокрема для кращого задоволення їх потреб в таких важливих продуктах харчування, як м'ясо, молоко, яйця, овочі, картопля, фрукти та ягоди. Як видно з даних таблиці 1, розвиток галузей рослинництва та тваринництва в господарствах населення за аналізований період здійснювався зростаючими темпами.

Інтенсифікація господарювання в індивідуальному секторі АПК області дозволила до деякої міри, стабілізувати виробництво продуктів харчування в цілому. Динаміка середньорічного виробництва основних видів сільськогосподарської продукції за останні роки має тенденцію до зростання. У всіх категоріях господарств (табл. 2) в 2002 р. вироблено більше продукції проти попереднього п'ятиріччя (крім фруктів та вовни). Проте відмічене зростання забезпечено господарствами селян, тобто приватного сектору.

Таблиця 2 Динаміка середньорічного виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в Закарпатській області за 1981-2002 роки, тис. тонн*

Продукція	Роки						
	1981-1985	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2001	2002	2002 в % до 1996-2000 рр.
Господарства всіх категорій							
Зерно**	260,1	294,9	229,4	196,3	243,9	260,7	132,8
Картопля	298,6	307,9	293,9	387,2	474,6	534,0	137,9
Овочі	124,6	128,3	110,8	109,2	186,8	193,7	177,4
Плоди та ягоди	126,6	143,1	120,2	92,6	78,4	72,3	78,1
Виноград	30,3	32,1	23,5	21,2	26,4	26,0	122,6
М'ясо (в забійній вазі)	60,7	66,0	54,3	46,3	45,1	47,5	102,6
Молоко	336,0	372,2	352,5	358,7	373,1	388,9	108,4
Яйця, тис. штук	256,7	276,8	238,6	250,2	259,5	283,2	113,2
Вовна, тонн	715	725	468	226	188	189	83,6
Сільськогосподарські підприємства							
Зерно**	229,3	265,3	164,8	89,8	82,1	80,8	90,0
Картопля	116,5	119,7	38,3	4,7	16,2	17,7	376,6
Овочі	85,9	88,8	29,8	5,2	5,4	4,9	94,2
Плоди та ягоди	44,4	47,9	19,8	5,3	6,5	9,5	179,2
Виноград	20,1	21,2	14,0	5,9	3,7	4,7	79,7
М'ясо (в забійній вазі)	30,7	33,8	16,2	3,8	1,3	1,9	50,0
Молоко	163,5	180,2	91,4	23,8	14,1	12,9	54,2
Яйця, тис. штук	82,0	167,7	40,6	30,7	0,7	1,4	4,6
Вовна, тонн	606	571	305	56	28	25	44,6
Господарства населення							
Зерно**	30,8	29,6	64,6	106,5	161,8	179,9	168,9
Картопля	182,1	188,2	255,6	382,5	458,4	516,3	135,0

Овочі	38,7	39,5	81,0	104,0	181,4	188,8	181,5
Плоди та ягоди	82,2	95,2	100,4	87,3	71,9	62,8	71,9
Виноград	10,2	10,9	9,5	15,3	22,7	21,3	139,2
М'ясо (в забійній вазі)	30,0	32,2	38,1	42,5	43,8	45,6	107,3
Молоко	172,5	192,0	261,1	334,9	359,0	376,0	112,3
Яйця, тис. штук	174,7	109,1	198,0	219,5	258,8	281,8	128,4
Вовна, тонн	109	154	163	170,0	160,0	164	96,5

*Розраховано за статистичними даними: [9; 7, с.116, 134; 6, с.39-46;

**У вазі після доробки.

Однак на даний час в господарствах всіх форм власності існують значні упущення у використанні аграрного ресурсного потенціалу, зокрема його складових – землі та фондів (основних і оборотних). Особливої уваги потребує підвищення інтенсивності і ступеня використання землі. Це до деякої міри зумовлено порівняно низькою врожайністю основних сільськогосподарських культур в господарствах селян і, особливо, в сільгоспідприємствах суспільного сектору. Так, середньорічна врожайність за (1990 – 1997 рр.) в колективних та державних підприємствах становила: зернових – 35,1 ц/га, картоплі – 78,0, овочів – 114,8 ц/га, в господарствах населення відповідно 39,1, 120,6 та 128,2 ц/га. Нестабільними є показники урожайності культур і в останні роки. У 2003 році в сільськогосподарських підприємствах області отримано урожай зернових 22,8 ц/га, картоплі – 122,3, овочів – 137,8 ц/га. Аналіз свідчить, що названі показники є набагато нижчими від показників урожайності, що були досягнуті в попередньому десятиріччі (1980-1990 рр.). Отже, резерви підвищення врожайності сільськогосподарських культур в господарствах всіх форм власності ще далеко не використані.

Слід зауважити, що господарства індивідуального сектору завжди надавали перевагу першочерговому розвитку тваринницької галузі. Це, мабуть, пов'язано з постійно зростаючою потребою в продуктах тваринництва, перш за все, для задоволення власних потреб селянського двору. По-друге, селянин споконвіку розумно прораховував кінцеві вигоди від господарювання, а тваринництво, у дбайливого господаря, завжди забезпечує стабільні рентні доходи.

Порівняльний аналіз зростаючих показників утримання поголів'я худоби та птиці в усіх категоріях господарств області яскраво підтверджує цю тенденцію. Якщо найвища кількість утримуваної худоби в суспільному секторі припадала на середину 80-х років, то господарства приватного сектору різко почали нарощувати поголів'я в середині 90-х років. Це наслідок здійснюваної аграрної, зокрема земельної, реформ, формування змішаної економіки в цілому, зміни аграрних відносин на селі.

На даний час, кількісному зростанню показників виробництва сільськогосподарської продукції в господарствах селян сприяв і перший етап земель-

ної реформи, здійсненої в 1991-1997 рр., внаслідок якої майже кожен селянський двір одержав в користування до 1,0 гектара землі. Це дало можливість наростити в індивідуальних господарствах кількість утримуваної худоби. Так, в 1997 році в господарствах населення утримувалося 153,0 тис. великої рогатої худоби, в тому числі 121,4 тис. корів, 225,3 тис. свиней, 101,4 тис. овець та кіз та 3364 тис. птиці. В умовному розрахунку питома вага (від усього поголів'я) худоби в приватних господарствах в 1997 році сягнула 77%. На 100 гектарів сільськогосподарських угідь господарства приватного сектору виробили 301,0 ц м'яса (в живій вазі) та 1435,7 ц молока, або у 8,7 та 11,9 разу більше, ніж господарства колективної форми господарювання.

Збільшенням земельних наділів у дворогоподарствах населення зростає кількість утримуваної худоби. На 1 січня 2003 року господарства населення утримували 177,2 тис. голів великої рогатої худоби, в тому числі 133,7 тис. корів, 245,6 тис. голів свиней, 107,3 тис. голів овець та кіз, 2134,9 тис. голів птиці, 12,2 тис. голів коней, 40,2 тис. голів кролів. В розрахунку на 100 селянських дворів утримується 63 голови великої рогатої худоби, в тому числі 55 корів, 74 голови свиней, 36 голів овець та кіз, 4 голови свиней, 13 голів кролів, 705 голів птиці [5, с.157].

Нині в господарствах населення зосереджено 88-95% поголів'я худоби наявної в області. Однак збільшенням на 38-62% проти 1990 року у населення поголів'я основних видів худоби не вдалося перекрити зменшення, яке відбулося у сільськогосподарських підприємствах. Як засвідчують результати обліку худоби у сільській місцевості на 1.01.2003 року, 16,8% домогосподарств не утримують жодного виду худоби та птиці. Значно зменшилася кількість худоби утримуваної як в сільгоспідприємствах, так і в господарствах населення в розрахунку на 100 га сільгоспугідь. Станом на 1 січня 2003 року сільгоспідприємства утримували в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь 14 голів ВРХ, в т.ч. 5 голів корів, 19 – свиней та 6 – голів овець, або відповідно у 4, 3, 2,5 та 8,2 разу менше ніж в 1991 році. У господарствах населення, хоча кількість утримуваних голів худоби на кожні 100 га набагато вища, ВРХ – 59 голів, в т.ч. корів – 44, свиней – 191, овець – 36, зменшення

проти 1991 року теж значне: відповідно у 4,2, 3,6, 4,1 та 4,0 разу.

Як свідчить аналіз, внаслідок інтенсивних процесів аграрної і земельної реформ, реформування сільськогосподарських підприємств, трансформації земельних угідь, змінюються умови використання створеного ресурсного потенціалу та виробництва сільськогосподарської продукції. Зокрема, на приріст виробництва продовольства значний вплив має адміністративно-територіальний устрій сільської поселенської мережі. Аналіз сільського розселення в Україні в ретроспективі показує, що внаслідок негативних демовідтворювальних процесів сільська поселенська мережа продовжує руйнуватися передусім внаслідок істотного домінування смертності над народжуваністю, яке охопило всю сільську територію, зумовлює її обезлюднення і скорочення. Найбільшою дрібноселеністю є в Сумській, Чернігівській, Харківській, Кіровоградській областях, в яких частка сіл з жителями до 50 осіб в загальній їх кількості (станом на 1 січня 2001 р.) від 20 до 30 і більше процентів. А в цілому по цих областях питома вага малих сіл (49 – 499 жителів) знаходиться в межах 70,2-79,9%. Крупноселенні (1000 і більше жителів) села домінують в основному в західних Чернівецькій (54%), Закарпатській (48%), Івано-Франківській (43,4%) областях. До того ж по Україні протягом 1970-2000 рр. кількість сільських населених пунктів зменшилась більше, ніж на 2,6 тис. поселень [1, с.6].

Дослідження підтверджують, що розосередженість в регіональному аспекті сіл, зменшення

їх людності істотно впливають на рівень використання землі та ефективність галузі в цілому. На початок 2001 р., за даними третього обстеження соціально-економічного становища сіл Держкомстатом України, сільськогосподарська територія 28,6 тис. населених пунктів становила 47,2 тис. га. На цій території функціонувало 31,8 тис. сільськогосподарських підприємств різних форм власності. Проте своєю діяльністю вони охоплювали лише 44,4% загальної кількості сільських населених пунктів. У решті сільських населених пунктів сільськогосподарські виробничі структури відсутні. За останні п'ять років кількість таких сіл збільшилась в 1,5 разу і становила 10,5 тис. одиниць, з них 27,2% сіл мали понад 200 жителів [1, с.8].

Вишевикладене створює негативні передумови сучасного господарювання в АПК. Враховуючи, що нині в агропромисловому секторі матеріально-технічні ресурси частково сконцентровані в колективних сільгоспідприємствах, які функціонують на основі орендних відносин, щодо використання землі і майна, іде процес нарощування складових ресурсного потенціалу в господарствах приватного сектору (у фермерських та індивідуальних господарствах населення), виробництво сільськогосподарської продукції доцільно розраховувати і оцінювати в територіальному зрізі. Так, ступінь використання ресурсного потенціалу села чітко відображає порівняльна динаміка виробництва валової продукції сільського господарства в середньому на сільську раду, одне село, особу в областях західного регіону України (табл. 3.)

Таблиця 3 Порівняльна динаміка виробництва валової продукції сільського господарства в середньому на сільську раду, одне село, особу населення, 100 га сільськогосподарських угідь в західних областях України*

Області	1996 р.				2000 р.			
	На одну сільську раду, тис.грн.	На одне село, тис.грн.	На особу населення, грн.	На 100 га с.-г. угідь, тис.грн.	На одну сільську раду, тис.грн.	На одне село, тис.грн.	На особу населення, грн.	На 100 га с.-г. угідь, тис.грн.
Закарпатська								
- в усіх категоріях господарств	2068,1	1053,7	776	402,2	1982,3	1023,7	757	127,8
- в господарствах населення	1809,8	922,1	67,9	351,9	1868,6	964,9	71,4	120,5
Івано-Франківська								
- в усіх категоріях господарств	1742,0	1075,4	994	348,0	1560,1	970,7	903	116,7
- в господарствах населення	1439,3	888,5	82,1	287,5	1416,2	881,2	82,0	105,9
Львівська								
- в усіх категоріях господарств	2065,9	695,3	1198	206,4	2062,8	702,8	1229	102,1
- в господарствах населення	1573,2	529,5	91,2	157,2	1858,5	633,2	110,7	32,0

Чернівецька								
- в усіх категоріях господарств	2196,0	1379,4	1008	265,2	2179,4	1379,9	1033	115,9
- в господарствах населення	1531,6	962,1	70,3	185,0	1800,8	1140,2	85,4	95,8
Україна								
- в усіх категоріях господарств	2805,4	993,2	1732	93,0	2524,4	904,2	1645	61,9
- в господарствах населення	1530,6	541,9	94,5	50,7	1630,6	584,1	106,2	40,0

* Розраховано за даними: [13; 11, с.8; 10, с.21; 3, с.8; 4, с.14, 16];

** При складанні таблиці використано дані вибіркових обстежень показників виробництва валової продукції за вказані роки.

Як видно з таблиці, в цілому по Україні незважаючи на вищі темпи зростання виробництва сільськогосподарської продукції в господарствах населення, в загальному її обсязі по всіх категоріях господарств у розрахунку на одну сільську раду, село, особу населення та 100 га сільськогосподарських угідь має місце тенденція до зменшення. На одну сільську раду її обсяг зменшився на 10%, одне село – на 9, особу населення – на 5,8 і на 100 га сільськогосподарських угідь – на 8,5%.

Як засвідчує практика, зниження темпів виробництва продукції зумовлено недостатнім рівнем формування складових аграрного ресурсного потенціалу, в господарствах усіх форм власності. Низьким є рівень механізації виробничих процесів, особливо в особистих селянських господарствах, де в даний час має місце важка і виснажлива праця селянина.

Аналіз даних таблиці засвідчує різке зменшення виробництва валової продукції сільського господарства в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, виключно у всіх категоріях господарств як України, так і в її чотирьох західних областях. Це є наслідком негативних тенденцій у використанні всіх складових ресурсного потенціалу, особливо це стосується нераціонального землекористування.

На підтвердження цієї думки свідчить і рівень господарювання селянських (фермерських) господарств Закарпатської області (таблиця 4). В аналізованій таблиці відображено в динаміці основні показники за всі роки функціонування вищезгаданих господарств. Неважко помітити, що в діяльності фермерських господарств склалися певні тенденції. Поряд із збільшенням кількості господарств та оброблюваної площі, зростанням валового збору основних сільськогосподарських культур, збільшилась кількість утримуваного поголів'я тварин та виробництво тваринницької продукції. Найбільша кількість фермерських господарств в Закарпатті налічується у Виноградівському – 356, Берегівському – 293, Ужгородському – 255 та 211 – у Мукачівському районах. У цих районах зосереджено 81% всієї кількості фермерських господарств області.

Показники діяльності сімейних фермерських господарств Закарпатської області свідчать про більш високий рівень інтенсифікації їх господарювання. В господарствах закарпатських фермерів, в попередні роки, в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь щільність поголів'я худоби в 5-7 разів, а виробництво продукції тваринництва у 6-8 разів вище відповідних показників фермерських господарств по країні. Про вміння закарпатського селянина-фермера господарювати на землі свідчать і фінансово-економічні показники останніх двох років: в області немає збанкрутілих фермерських господарств, а частка середніх за прибутковістю (в розрахунку на 1 га сільгоспугідь в порівнянні з громадським сектором) сягає 87%, або на 16,8 пункта вище, ніж в цілому по Україні.

Це ще раз підтверджує, що певні успіхи фермерських господарств можливі, тому що останні в основному сформовані на основі особистих підсобних господарств населення. А як засвідчують реалії життя села, особисті підсобні господарства населення, отримавши згідно з новим земельним законодавством до 1 га землі майже кожне, стають найбільш стабільними виробниками сільськогосподарської продукції, здатними функціонувати в умовах загальної кризи економіки і тимчасової незавершеності реформування агропромислового комплексу країни. Звідси, правомірним постає і надалі саме питання генерування селянських (фермерських) господарств в першу чергу на основі міцних особистих підсобних господарств сільських жителів.

Вірогідність успішного функціонування таких фермерських господарств споживчо-товарного типу не викликає сумніву. Адже, по-перше, їх члени мають набутий роками професійний досвід господарювання, по-друге, вони володіють значним виробничим потенціалом: господарськими будівлями, сільськогосподарським інвентарем, всезростаючою кількістю малогабаритної техніки, тягловою силою, продуктивними тваринами, мають певний грошовий капітал, який може бути вигідно вкладений у розширене відтворення нинішніх і майбутніх фермерських господарств.

Таблиця 4 Динаміка основних показників розвитку селянських (фермерських) господарств Закарпатської області (1992-2002 рр.)*

Показники	Роки						
	1992	1994	1996	1998	2000	2001	2002
Кількість селянських (фермерських) господарств: всього:	389	842	1178	1338	1459	1420	1377
Площа виділеної землі: с/г угідь, га	1842	3976	4886	5557	11242	11050	9893
в тому числі ріллі, га	1615	3864	4431	5067	10195	9941	8964
Збір основних сільськогосподарських культур, тонн:							
зернові і зернобобові, всього	1829	6617	9416	10355	13813	19824	21144
в т. ч. кукурудза на зерно	718	1094	2529	3462	6657	7020	6452
картопля	393	399	736	923	6404	12369	14162
овочі	364	182	473	471	1464	2145	2509
Урожайність, ц/га:							
зернові і зернобобові, всього	25,4	27,0	29,8	29,7	26,2	32,2	35,8
в т. ч. кукурудза на зерно	26,9	20,2	29,7	31,8	34,8	36,5	40,7
картопля	112,4	40,3	72,1	71,5	169,0	204,1	176,0
овочі	84,7	43,5	76,6	68,7	102,8	125,3	145,0
Наявність поголів'я худоби:							
великої рогатої, голів	704	2045	1623	1507	1849	1782	854
в тому числі корів	277	956	1144	1096	1149	1027	486
свиней	505	4226	3533	2507	1835	2008	1494
овець та кіз	980	4515	2893	1242	1686	2020	2161
Виробництво продукції тваринництва:							
худоба та птиця (в живій вазі), тонн	-	739	896	354	356	183	300
молоко, тис. літрів	-	1447	3400	2277	2885	2005	2500
яйця, тис. шт.	-	619	1564	1674	1025	677	600
вовна, ц	-	51	90	24	34	77	72

* Джерела: [19; 12, с.21-47; 20, с.13-31; 15, с.39].

Що ж тоді стримує становлення фермерства в області? Як показує аналіз проблем і невирішених завдань багато. Зокрема, статистика відмічає падіння темпів створення нових фермерських господарств. До речі, початковий етап (1992 рік) створення фермерських господарств в області супроводжувався боязню з боку майбутніх фермерів на предмет забезпечення успішного господарювання на значних площах, тому фермери виявляли бажання мати наділ в 2-3 га землі. В свою чергу, сільські ради отримавши, в той час, значну кількість колишніх колективних земель, не аналізуючи правовий статус кожної статті існуючого земельного законодавства, і не задумуючись за подальшу ситуацію з земельною реформою, задовольняли фермерські заявки на наділи, не обмежуючи в кількості гектарів.

Отже, вже на початку фермерського руху в області було порушено вимоги земельних законодавчих актів, а разом з тим, і соціальну справедливість по відношенню до кожного сільського трудівника: фермери отримали наділи, що кількісно перевищували реальну земельну частку паю кожного у 3-4 рази, а подекуди і в десять разів. Тут, можна

констатувати, що на той час паювання ні землі, ні майна не було здійснено. Проте це не знімає вини ні з владних структур, ні з правових органів, які не „помітили” порушень окремих статей законодавчих актів [8, с.167].

Не вирішенням залишається і питання фінансово-кредитного забезпечення функціонування фермерських господарств. За даними обласного відділення Українського державного фонду підтримки фермерських господарств у 2002 році названим господарствам Закарпаття за рахунок державного бюджету надано фінансову допомогу в розмірі 74,0 тис.грн., або 54 грн. в розрахунку на одне господарство.

2 РІВЕНЬ ВИРОБНИЦТВА ТА СПОЖИВАННЯ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

Недоліки у господарюванні сільськогосподарських підприємств, фермерських (селянських) та господарств населення засвідчують про значне недовиробництво основних продуктів продовольства в розрахунку на одну особу на рік (табл. 5).

Поглиблений порівняльний аналіз даних таблиці 5 яскраво підтверджує тенденцію зниження виробництва основних видів сільськогосподарської продукції у всіх категоріях господарств України, в

тому числі і Закарпаття, в розрахунку на одну особу за рік. Проти показників 1990 року виробництво зерна в цілому по країні знизилося у 2 рази, м'яса в забійній вазі – у 2,5 разу, молока та яєць – в 1,8 разу.

Таблиця 5 Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції в Україні, в т. ч. в Закарпатті*

(всі категорії господарств, у розрахунку на одну особу за рік; кг)

	Зерно	Картопля	Овочі	М'ясо (в забійній вазі)	Молоко	Яйця, шт.
1985 - Україна	764	399	145	76,9	452,5	327
- Закарпаття	171,4	216,2	95,0	52,7	292,0	218
1990 - Україна	983	322	128	84,0	472,3	314
- Закарпаття	243	268	102	53,0	297,0	220
1995 - Україна	659	286	114	44,5	335,2	183
- Закарпаття	153	253	94	38,0	273,0	187
1999 - Україна	495	256	107	34,1	269,0	176
- Закарпаття	137	294	88	36,0	283,0	188
2000 - Україна	497	403	118	33,8	257,4	179
- Закарпаття	130	373	96	35,0	281,0	179
2001 - Україна	816	356	121	31,2	276,6	199
- Закарпаття	194	377	148	36,0	296,0	206
2002 - Україна	805	345	121	34,2	293,4	235
- Закарпаття	208	425	154	38,0	310	226

* Розраховано за: [18, с.181; 7, с.124; 6, с.43].

Таблиця 6 Споживання основних продуктів харчування в Україні, в т. ч. в Закарпатті*

(на душу населення за рік; кг)

Роки	М'ясо та м'ясо-продукти	Молоко та молочні продукти	Яйця, штук	Картопля	Овочі та баштанні культури	Хлібні продукти	Плоди, ягоди, виноград**	Цукор	Олія	Риба і рибо-продукти
Фізіологічні норми	80	380	280	123	154	104	84	38	12,6	20,1
1985 - Україна	66	350	276	139	124	138	50	46,5	10,6	18,5
- Закарпаття	48	267	239	90	105	154	...	36,1	9,1	9,5
1990 - Україна	68	373	272	131	102	141	47	50,0	11,6	17,5
- Закарпаття	47	323	255	119	85	188	95	40,9	13,8	7,5
1995 - Україна	39	244	171	124	97	128	33	32,0	8,2	3,6
- Закарпаття	36	247	190	141	60	159	40	27,7	6,2	2,1
1999 - Україна	33	210	163	122	96	122	22	33,0	8,9	7,2
- Закарпаття	47	224	240	110	106	148	23	38,0	22,8	10,8
2000 - Україна	33	198	164	135	101	124	29	37,0	9,3	8,3
- Закарпаття	43	198	204	115	110	167	24	46,0	25,2	7,2
2001 - Україна	34	208	192	133	108	128	26	39,6	24,0	17,0
- Закарпаття	28	167	144	107	84	110	19	28,8	19,2	5,0
2002 - Україна	40	226	204	124	114	128	29	37,2	24,0	17,0
- Закарпаття	32	186	156	110	92	110	22	30,0	19,6	6,0

* Джерело. Розраховано за: [16; 17, с.422; 18, с.481; 7, с.393; 5, с.429].

** Споживання на душу населення плодів, ягід, винограду розраховувалося в області починаючи з 1990 року.

Аналогічні показники зниження виробництва продовольства відмічено у господарствах Закарпатської області. За останні роки внаслідок серйозної деформації аграрного курсу держави неспроможності агропромислового комплексу задовольнити зростаючі потреби суспільного розвитку, погіршилось продовольче постачання населення. Аналіз споживання основних продуктів харчування в Закарпатській області наведено в таблиці 6. Дані таблиці свідчать про помітне зниження споживання населенням практично всього продовольства, крім хлібних продуктів. Навіть у найбільш сприятливий для нарощування продовольства рік (1990), певне зростання споживання м'яса, молока, яєць, не забезпечувало розрахункових фізіологічних норм на душу населення, не кажучи вже про поліпшення структури харчування.

Останнє до певної міри пов'язано з низькою платоспроможністю населення, що змушує кожну

сім'ю обмежувати рівень споживання основних харчових продуктів, або замінювати більш калорійні продукти картоплею та хлібопродуктами.

В цьому контексті перед агровиробниками країни, в цілому перед АПК, стоїть невідкладне завдання забезпечення ресурсно-споживчої сталості агропродовольчої системи, оскільки Агропродовольча система (АПС) об'єднує виробництво і споживання продукції (тобто виробничу складову і агропродовольчий ринок), її розвиток залежить як від розвитку складових АПС, так і від сталості системи ресурсного забезпечення. В свою чергу, ресурсне забезпечення формують земельні, матеріально-технічні ресурси агропродовольчого виробництва, екологічна і демографічна системи. Отже, ресурсно-споживча сталість агропродовольчої системи – це передусім, збалансованість ресурсозабезпечення і споживання основних видів продукції на вітчизняному ринку.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Геєць В.М. Соціогуманітарні складові перспектив переходу до соціально орієнтованої економіки в Україні // Економіка України. - № 1,2. – 2000.
2. Кредісов А.І., Панченко Є.Г., Кредісов В.А. Менеджмент для керівників.-К.: Т-во "Знання", КОО, 1999.- 556 с.
3. Данчева О.В., Швалб Ю.М. Практична психологія в економіці та бізнесі. – К.: Лібра, 1999. – 270 с.
4. Bridges W. The character of organizations: using personality type in organization development.- Davies-Black Publishing, California, 2000.- 155 p.
5. Гибсон Д., Иванцевич Д., Доннели Д. Организации: поведение, структуры, процессы: Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2000.- 662с.
6. Бригс-Майерс И., Мак-Коллли М., Хэммер А. Типология Майерс-Бриггс: психология индивидуальных различий. // Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер – М.: НОУ Моск. психо-социальный институт, 2002. - 775 с.